

Кеба О. В.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри германських мов і зарубіжної літератури,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*

ПРОБЛЕМИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В РОМАНІ М. ОНДАТЖЕ «АНГЛІЙСЬКИЙ ПАЦІЄНТ»

Національно-культурна проблематика займає центральне місце в гуманітарній думці другої XX – поч. XXI ст. В її контексті основними є концепти мультикультуралізму, транскulturалізму, міжкультурної комунікації. Ці концепти визначають, зокрема, й провідні тенденції сучасного глобалізованого літературного процесу. До числа письменників, що безпосередньо втілюють у своїй творчості національно-культурну проблематику, належать такі автори-представники різних національних літератур світу, як Салман Рушді, Кадзуо Ішігуро, Відіадхар Найпол, Майкл Ондатже та ін.

Роман М. Ондатже «Англійський пацієнт» (*The English Patient*, 1992) став видатною подією у літературі кінця XX – початку XXI ст. Він був удостоєний Букерівської премії, а в 2018 р. визнаний найкращим твором за 50 років її присудження (так званий «Золотий Букер»). На початку 2022 року роман було включено до списку 70 книжок «Великого Ювілейного Читання», присвяченого 70-річчю правління королеви Єлизавети II.

Автор роману є канадським письменником, нащадком «бюргерів» (дітей від шлюбів шрі-ланкійців із голландцями). Відтак письменник узагальнює у своїй творчості власний досвід приналежності до різних культур. Водночас у романі «Англійський пацієнт» він звертається до однієї з епохальних подій новітньої історії – Другої світової війни. Вона визначає долі усіх персонажів твору – втаємниченого «англійського пацієнта», який нібито насправді є угорським графом Ласло Алмаші, канадійців Ханни Льюїс і Девіда Караваджо, індійця Кірпала (Кіпа) Сінгха, англійців Джефрі і Кетрін Кліфтонів, Медокса, лорда Саффолка та ін.

У романі, як зазначає сам автор у прикінцевому слові, використані різноманітні історичні джерела і трансформовано біографії реальних культурно-історичних діячів. Особливо часто у романі згадується «Історія» Геродота, яка стала для «англійського пацієнта» мірилом і своєрідним палімпсестним щоденником його життя.

Ключову ідею роману акумулює фраза головного героя про те, що історія «входить у нас» (*history enters us*) через книжки. Таких «книжок»

у творі є сила-силенна, від Геродотової «Історії», «Анналів» Тацита та фрагментів біблійних текстів до «Пармського монастиря» Стендаля та Кіплінгового «Кіма». Крім власне історичних та художніх текстів, роман містить й квазідокументи, як, наприклад, витяги з явно змодельованих автором протоколів засідання Британського географічного товариства, де, зокрема, згадуються вигадані романні персонажі. Крім того, з певними історичними контекстами пов'язані й різноманітні інтермедіальні елементи: згадувані в романі твори образотворчого мистецтва (фресковий живопис, скульптура, архітектура) і музики.

Особливим текстом, яким наскрізно просякнутий роман, є географічні карти, описи яких створюють у романі, по-перше, вельми оригінальний екфрастичний зріз тексту; по-друге, стають імпульсом до формування чи не найважливішої ознаки поетики роману – ізоморфності його різних планів та образів: географічного простору, історичного процесу, тексту книжки, форми людського тіла. Текст пустелі стає текстом монографії героя про Лівійську пустелю (*«coming closer and closer to the text as if the desert were there somewhere on the page»*); тіло людини вбирає в себе і виражає собою її історію (*«It is a consuming of oneself and the past»*); описи розбомбленої вілли з фрагментами античних статуй, обвугленого тіла «англійського пацієнта», позірно мертвої пустелі, в якій вода зникає і з'являється подібно до легенд і чуток в історії (*«Sporadic appearances and disappearances, like legends and rumours through history»*), співвідносяться як образи зруйнованого світу, понівеченої історії.

Подібного до того як тіло «англійського пацієнта» символізує стан світу, а його загадка й невизначеність особистості – невизначеність, непевність самої історії, так і пронесена героєм крізь роки книжка Геродотової «Історії», в яку він вклеює фрагменти карт, документів, власні записи, стає «палімпсестом», предметним вираженням ідеї світу-тексту й тексту-світу.

Ідея фрагментарності й багатошаровості, багатокомпонентності історії безпосередньо реалізується у художній структурі роману: розгалуженому сюжеті, «вільному» наративі, плаваючій «точці зору», ізоморфних деталях предметної зображальності.

Центральне місце в романі займають проблеми ідентичності, приналежності індивіда до тих чи тих спільнот – нації, сім'ї, професійної групи тощо. Різні варіанти вирішення проблеми національної ідентичності та постнаціонального суб'єкта викладено насамперед через образи «англійського пацієнта» й індійського сапера Кіпа, які символізують відповідно західну і східну цивілізації у всій складності їх культурно-історичних стосунків.

Невизначеність особистості «англійського пацієнта», відсутність його імені в романі обумовлюються тим, що внаслідок авіакатастрофи він сильно обгорів і втратив пам'ять. До того ж, Хана постійно вводить йому знеболювальні засоби, а поєднання морфію з можливою справжньою амнезією призводить до того, що він постійно перебуває на межі сну, видінь, спогадів і реальності. «Анонімність» персонажа посилюється також тим, що він від опіків у буквальному сенсі «втратив обличчя», що акцентує зв'язок між мовленнєвим і фізичним вираженням індивідуальності людини.

«Безіменність» головного героя роману має пояснення й у його свідомій позиції: намагаючись за будь-яку ціну врятувати кохану жінку, яку він залишив у пустельній печері, він сам готовий відмовитися від свого імені і своєї приналежності до певної нації і культури. Відмова від національної вкоріненості тягне за собою і відмову від національних інтересів, що обертається зрадою загальнолюдського масштабу. Трагедія із коханою є в його очах наслідком національного поділу світу. У спробах повернутися до Кетрін Алмаші знімає для себе проблему морального вибору і вирішує передати німецьким фашистам карти Лівійської пустелі. Втім, у кінцевому підсумку герой визнає неприйнятність такої позиції.

Подібно до Алмаші, Кіп також демонструє складне ставлення до власної національності, сім'ї, імені. До певного часу він займає позицію англофільства, однак після того як Кіп дізнається про атомні бомби, скинуті американцями в Японії, він кардинально змінює своє ставлення до Англії. Країна, яку він свого часу бачив за взірць цивілізації, тепер видається осередком духовно-моральної кризи всього Заходу, так само як Японія в його свідомості виступає другим полюсом опозиції «Захід-Схід». У кульмінаційній сцені роману гнівний монолог Кіпа, звернений до «англійського пацієнта», у символічній формі виражає перелом в культурно-історичних взаєминах Заходу і Сходу.

Таким чином, «Англійський пацієнт» М. Ондатже є своєрідним візирем сучасного «мультикультурного» роману, в якому проблеми міжкультурної комунікації постають у складному переплетенні соціально-історичних процесів, геополітичних і природничих контекстів, індивідуальних драм та міжособистісних стосунків.